

الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

- سرشناسه: مؤدب، سیدرضا، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور: علم الدرايه تطبيقی: بررسی تطبیقی اصطلاحات حدیثی شیعه و اهل سنت/
سیدرضا مؤدب.
وضعیت ویراست: ویراست ۲.
مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۳۳ ق. = ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۳۳۶ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۶۲۸-۰
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: چاپ دوم.
موضوع: حدیث -- علم الدرايه -- اصطلاحها و تعبیرها
موضوع: حدیث -- علم الدرايه -- مطالعات تطبیقی
رده‌بندی کنگره: BP ۱۰۹/م۸۷۳ ۱۳۹۱
رده‌بندی دیویی: ۲۶/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۶۷۰۹۸

علم الدرايه تطبيقى

بررسى تطبيقى اصطلاحات حديثى شيعه و اهل سنت

(ويراست دوم)

حجة الاسلام دكتور سيدرضا مؤدب

پژوهشگاه بين المللى المصطفى ﷺ

علم الدرايه تطبيقي

نویسنده: حجة الاسلام دکتر سیدرضا مؤدب

چاپ دوم: ۱۳۹۱ ش / ۱۴۳۳ ق

ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: زلال کوثر ● قیمت: ۷۶۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۲۰۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵۱-۷۸۳۹۳۰۵-۹
- قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵۱-۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵۱-۲۱۳۳۱۴۶
- تهران، خیابان انقلاب، بین خیابان وصال شیرازی و قدس، نبش کوچه اسکو، پلاک ۱۰۰۳. تلفن: ۰۲۱-۶۶۹۷۸۹۲۰
- اصفهان، خیابان مسجد سید، نرسیده به خیابان آیت الله زاهد. تلفن: ۰۹۱۳۳۰۰۵۷۵۴
- مشهد، خیابان امام رضا علیه السلام، خیابان دانش شرقی، بین دانش ۱۵ و ۱۷. تلفن: ۰۵۱۱-۸۵۴۳۰۵۹

www.miup.ir

admin@miup.ir

با سپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید اثر یاری رساندند.

- آماده سازی: صراط گل میشی
- بازبینی ویراستار: حسین حبیبی
- نمونه خوان: جواد حاج حسینی
- صفحه آرایی: محمد باقر شکری
- طراح: مسعود مهدوی
- کنترل نهایی: هادی عبدالمالکی
- ناظر فنی: هادی عبدالمالکی
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر چاپ: نعمت الله یزدانی

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌های گوناگون، نیازهایی را به‌وجود آورده که پاسخ به آن، طراحی رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت دانشوران متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های گوناگون اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند. این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، آفرینش متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به انجام خواهد رسید.

بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم و پویاست. بازنگری متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آن نیز نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم

و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون آموزشی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این تلاش است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» ضمن سپاس و قدردانی از فرزانه‌گانی که در تولید این اثر همفکری و همکاری داشته‌اند، آن را به عموم اهل اندیشه و فرهنگ تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌متها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را، به ذات خود، شرافت‌مند و فخیم دانسته و از باب تا محراب کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولو العلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندانه بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی و یا کوتاه فکری

است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و سربلندی مادی و معنوی باشند اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم‌اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پویشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب^(مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر^(علیه السلام)، در صحنه حاضر شده و بر خطورت و فوریت حرکت فراگیر و بی‌وقفه همه توان‌مندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا در این خصوص، تأکید ورزیده و پیشرفت این مهم را راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی^(ص) العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی^(ص) و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت^(علیهم السلام) جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی^(ص) نیز که مهمترین و گسترده‌ترین

مجموعه پژوهشی المصطفی ﷺ است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک درسی به ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش‌روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای حجة الاسلام دکتر سیدرضا مؤدب و برای دوره کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث تهیه و تدوین شده است، درچارچوب همین اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تدوین و برای استفاده خوانندگان محترم تقدیم شده است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مترجم محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، بویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نمایم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نمایم.

فهرست

مقدمه پژوهشگاه.....	۱۵
پیش‌گفتار.....	۱۹
ضرورت معرفت پژوهشی در حدیث و اصطلاحات آن.....	۱۹
۱. اصطلاحات مربوط به حدیث و مترادف‌های آن.....	۲۱
تعریف علم الحدیث.....	۲۱
تعریف علم الدراية یا مصطلح الحدیث.....	۲۳
پیشینه تاریخی.....	۲۵
موضوع علم الدراية.....	۲۹
فایده علم الدراية.....	۳۰
حدیث.....	۳۰
سنت.....	۳۲
خبر.....	۳۳
اثر.....	۳۴
سند حدیث - (طریق و وجه).....	۳۵
متن حدیث.....	۳۶

۳۷ حدیث قدسی
۳۸ تفاوت حدیث قدسی و حدیث نبوی
۳۸ تفاوت حدیث قدسی با قرآن
۴۳ ۲. اصطلاحات مربوط به تقسیم حدیث از لحاظ تعداد راویان
۴۳ اقسام خبر و حدیث
۴۸ ۱. خبر متواتر از نظر فریقین
۵۰ ۲. خبر واحد از نظر فریقین
۵۲ تقسیم خبر واحد از نظر تعداد راویان
۵۲ ۱. خبر مستفیض
۵۳ ۲. خبر عزیز
۵۴ ۳. خبر غریب
۵۹ ۳. اصطلاحات مربوط به تقسیم خبر واحد از نظر حالات راویان
۶۱ حدیث صحیح
۶۱ ۱. «صحیح» نزد قدمای امامیه
۶۳ ۲. «صحیح» نزد متأخران امامیه
۶۶ ۳. «صحیح» نزد محدثان اهل سنت
۶۹ مراتب حدیث صحیح
۷۱ ۱. حدیث حسن
۷۵ ۲. حدیث مؤثق
۷۸ ۳. حدیث ضعیف
۸۲ عمل به روایت ضعیف و چگونگی جبران ضعف سند
۸۴ حجّیت خبر واحد
۹۱ مقدمه
۹۱ اصطلاحات مربوط به تقسیم خبر واحد از نظر اوصاف (اصطلاحات مشترک و مختص)
۹۱ گستره اصطلاحات حدیثی

فهرست ۱۳

- تقسیم خبر واحد از نظر اوصاف نزد فریقین..... ۹۲
- اصطلاحات مشترک..... ۹۳
۴. اصطلاحات مشترک سندی (۱)..... ۹۵
- مُسْنَد..... ۹۵
- متصل..... ۹۷
- مرفوع..... ۹۹
- معنعن..... ۱۰۲
۵. اصطلاحات مشترک سندی (۱)..... ۱۰۹
- معلّق..... ۱۰۹
- بررسی تعلیق در جوامع حدیثی..... ۱۱۲
- مفرد..... ۱۱۳
- مسلسل..... ۱۱۶
۶. اصطلاحات مشترک سندی (۲)..... ۱۲۳
- معتبر..... ۱۲۳
- محکم و متشابه (متّفق و مفترق)..... ۱۲۴
- مؤتلف و مختلف..... ۱۲۸
- مشتبه مقلوب..... ۱۳۰
- عالی و نازل..... ۱۳۲
- اقسام علوّ..... ۱۳۵
۷. اصطلاحات مشترک سندی (۳)..... ۱۴۳
- مشترک..... ۱۴۳
- روایت اکابر از اصاغر..... ۱۴۵
- سابق و لاحق..... ۱۴۷
- روایة الاقران و مدبّج..... ۱۴۹

١٥٧.....	٨. اصطلاحات مشترك متنى (١).....
١٥٧.....	مقبول.....
١٥٩.....	مختلف و موافق.....
١٦٢.....	ناسخ و منسوخ.....
١٦٦.....	مطروح.....
١٧٣.....	٩. اصطلاحات مشترك متنى (٢).....
١٧٣.....	مكاتب.....
١٧٥.....	نص، ظاهر، مؤول.....
١٧٧.....	مجمل و مبين.....
١٧٩.....	مُشكِل.....
١٨٣.....	١٠. اصطلاحات مشترك سندی و متنى.....
١٨٣.....	مُصَحَّف.....
١٨٦.....	مزید.....
١٨٦.....	حكم مزید.....
١٨٨.....	مُدْرَج.....
١٩٣.....	غريب.....
١٩٧.....	مشهور.....
٢٠٠.....	شاذ و نادر.....
٢٠٩.....	مقدمه: اصطلاحات مختص.....
٢٠٩.....	اصطلاحات مختص به ضعيف.....
٢١٣.....	١١. اصطلاحات مختص سندی (١).....
٢١٣.....	مقطع.....
٢١٥.....	منقطع.....
٢١٩.....	مُعْضَل.....

فهرست ۱۵

۲۲۱ مُرسل
۲۲۹ ۱۲. اصطلاحات مختصّ سندی (۱)
۲۲۹ موقوف
۲۳۴ مضمّر
۲۳۷ متروک
۲۳۹ منکر
۲۴۵ ۱۳. اصطلاحات مختصّ سندی (۲)
۲۴۵ مدّلس
۲۴۹ مهمل
۲۵۰ مجهول
۲۵۷ ۱۴. اصطلاح مختصّ سندی و متنی
۲۵۷ معلّل
۲۶۲ مضطرب
۲۶۵ مقلوب
۲۷۱ موضوع
۲۷۳ نشانه‌های وضع حدیث
۲۷۶ انگیزه‌های وضع حدیث
۲۸۵ ۱۵. اصطلاحات مربوط به القاب محدّثان و دیگر عبارات رایج بین آنها
۲۸۵ طبقه
۲۸۶ صحابه
۲۸۷ تابعین
۲۸۷ مُسند و مُسند
۲۸۸ مُحدّث
۲۸۹ حافظ

- ۲۸۹..... شيخ و مشيخه
- ۲۹۰..... مستخرج، مُخرج
- ۲۹۰..... مستدركات
- ۲۹۱..... جامع و معاجم
- ۲۹۱..... مُملّى و امالى
- ۲۹۲..... عدّة
- ۲۹۲..... كتاب و اصل
- ۲۹۳..... الفاظ مدح راوى
- ۲۹۵..... الفاظ ذمّ و جرح راوى
- ۳۰۱..... ۱۶. اصطلاحات مربوط به طرق تحمّل حديث
- ۳۰۱..... تحمّل حديث
- ۳۰۲..... طرق تحمّل حديث
- ۳۰۳..... سماع
- ۳۰۵..... قرائت
- ۳۰۷..... اجازة
- ۳۰۸..... مناولة
- ۳۰۹..... كتابت
- ۳۱۰..... اعلام
- ۳۱۱..... وصيت
- ۳۱۱..... وجادة
- ۳۱۷..... ۱۷. شرايط قبول روايت و.....
- ۳۱۷..... اوصاف و شرايط راوى
- ۳۱۷..... ۱. اسلام
- ۳۱۹..... ۲. عقل
- ۳۲۰..... ۳. بلوغ

فهرست ۱۷

۳۲۱	۴. عدالت راوی
۳۲۲	۵. ایمان
۳۲۳	۶. ضبط
۳۲۵	احکام جرح و تعدیل
۳۲۷	نقل به معنی در حدیث
۳۳۳	کتابنامه